

Studijní opora

Název předmětu: Ekonomie I
(část makroekonomie)

14. Kapitola

Otevřená ekonomika

Zpracoval(a): Ing. Vendula Hynková, Ph.D.

Operační program Vzdělávání pro konkurenceschopnost

Název projektu: Inovace magisterského studijního programu Fakulty ekonomiky a managementu

Registrační číslo projektu: CZ.1.07/2.2.00/28.0326

PROJEKT JE SPOLUFINANCOVÁN EVROPSKÝM SOCIÁLNÍM FONDEM A STÁTNÍM ROZPOČTEM ČESKÉ REPUBLIKY.

14. Otevřená ekonomika

Národní ekonomiky nemůžeme v dnešní době považovat za uzavřené, tj. bez vztahu k zahraničí. Kupříkladu Česká republika je malou, velmi otevřenou ekonomikou, a výrazné změny zahraničních ekonomických veličin mají vliv na její makroekonomické proměnné – HDP, zaměstnanost a cenovou hladinu. O tom jsme se přesvědčili poměrně nedávno v průběhu let 2008-2013 během světové ekonomické recese. Prudce poklesl vývoz, snížila se agregátní poptávka, následně se propadl hrubý domácí produkt, klesaly investice, zvýšila se míra nezaměstnanosti a poklesla míra inflace.

V rámci této kapitoly budeme zkoumat charakteristické rysy otevřené ekonomiky. Odpovíme na otázku, proč dochází k mezinárodnímu obchodu a proč se národní ekonomiky specializují na výrobu určitých komodit, co znamenají pojmy absolutní a komparativní výhoda a přínosy z mezinárodního obchodu. Závěrem bude vymezena platební bilance státu, která podává informace o mezinárodním pohybu zboží, služeb výrobních faktorů práce a kapitálu.

14.1 Otevřenost ekonomiky

Otevřenost ekonomiky vyjadřuje její zapojení do mezinárodních ekonomických vztahů, které jsou představovány pohybem výrobků, služeb výrobního faktoru práce a pohybem finančních aktiv (kapitálu).

Míra otevřenosti ekonomiky bývá nejčastěji vyjadřována pomocí poměru *Export/HDP*, *Import/HDP* nebo $(\text{Export} + \text{Import})/\text{HDP}$.

Země mají různé příčiny rozdílné míry otevřenosti.

Nízkou míru otevřenosti mohou vykazovat vyspělé země s velkým vnitřním trhem – tzv. soběstačné ekonomiky, nebo málo rozvinuté ekonomiky s nízkou konkurenceschopností na světovém trhu.

Vysokou míru otevřenosti mají malé vyspělé ekonomiky široce zapojené do mezinárodního obchodu nebo rozvojové země s vysokým podílem exportu na HDP díky úzké specializaci, případně nově industrializované země, kde export významně podmiňuje růst HDP. Těmto ekonomikám se také říká „asijské tygři“. Pro všechny je společný nadprůměrný růst reálného produktu za dané období. Dosud jsou zaznamenány 3 vlny těchto „asijských tygrů“. Země 1. vlny jsou dnes již vyspělé ekonomiky – Jižní Korea, Hongkong, Singapur, Tchaj-wan. Mezi země 2. vlny patří Thajsko, Malajsie, Indonésie a Filipíny. A země 3. vlny tvoří Vietnam, Laos, Čína, Kambodža, Pákistán a Indie.

14.2 Mezinárodní obchod a efektivnost ekonomiky

Pod pojmem mezinárodní obchod rozumíme veškeré obchodní operace uskutečňované mezi jednotlivými národními ekonomikami.

Příčiny zahraničního obchodu mohou být různé. Nejčastěji narazíme na následující:

- **odlišné přírodní a klimatické podmínky** – např. do ekonomik mírného pásu se dováží tropické ovoce (banány a citrusy) nebo káva, a do tropických zemí zase obiloviny, které tam není možné v požadovaném množství vypěstovat. Každá země nedisponuje nalezištěm ropy, proto ji dováží, nebo nemá přístup k moři, aby mohla nabízet přímořská letoviska turistům;
- **odlišné preference a vkus spotřebitelů v různých zemích** – tím vzniká možnost specializovat se na výrobu pro zahraniční trhy. V ČR se může jednat o české sklo nebo růžový porcelán, o které je zájem v zahraničí, nebo chov šneků pouze pro francouzský trh;
- **konflikt výroby a spotřeby** – souvisí se základním ekonomickým problémem: lidé mají neomezené potřeby a současně se škála jejich potřeb neustále rozšiřuje, zatímco výrobní zdroje dané ekonomiky jsou omezené. Prostřednictvím zahraničního obchodu mohou spotřebitelé dané ekonomiky zvýšit svůj celkový užitek nákupem dováženého zboží a firmy mohou dovážet potřebné suroviny k výrobě jimi požadovaných produktů;
- **realizace absolutní výhody** – daná země může nabízet svůj výstup za nižší ceny kvůli levné pracovní síle, použitím levnějších či kvalitnějších surovin, vlivem dokonalejší technologie nebo díky příznivějším přírodním a klimatickým podmínkám. Pokud daná země vyrábí *efektivněji* – tzn., že nabízí vyšší výstup při použití daného množství výrobních faktorů v porovnání s ostatními zeměmi, realizuje tím absolutní výhodu;
- **úspory z rozsahu** – pokud se ve firmách prosazují úspory z rozsahu, znamená to, že s rostoucím objemem produkce klesají průměrné a mezní náklady jsou nižší než průměrné. Země není omezována velikostí domácího trhu.

Již představitelé *Klasické školy politické ekonomie* vyznávali stanovisko, že specializace výroby může být výhodná nejen pro jednotlivce, ale i pro celá národní hospodářství, a že přínosem mezinárodního obchodu je *efektivnější využití výrobních zdrojů*. S mezinárodní dělbou práce se rozvíjí výrobní i spotřební možnosti národních ekonomik, což dokládají teorie absolutních a komparativních výhod.

A. Teorie absolutních výhod

Za autora absolutních výhod je považován představitel Klasické školy politické ekonomie A. Smith (1723 - 1790). Princip absolutní výhody si vysvětlíme na jednoduchém modelu. Uvažujme 2 země – zemi A a zemi B. Obě produkují pouze 2 produkty – např. mobilní telefony reprezentuje veličina x a motorky veličina y . Dále předpokládejme, že obě země soustředí polovinu svých zdrojů na výrobu mobilních telefonů a druhou polovinu na výrobu motorek. V rámci modelu uvažujme konstantní výnosy z rozsahu, kdy stejným tempem rostou vstupy i výstupy.

Tabulka 14.1 – Výstupy zemí v produkci statků před specializací

Ukazatel	statek x	statek y
	<i>mobilní telefony</i>	<i>motorky</i>
Země A	50	3
Země B	40	6

V tabulce 14.1 vidíme, že země A má výstup (HDP) v podobě $Y = 50x + 3y$ a země B ve tvaru $Y = 40x + 6y$. Celkový výstup obou zemí je: $Y_{(A+B)} = 90x + 9y$. Jak je vidět, se stejnými nákladovými podmínkami je země A výkonnější (efektivnější) ve výrobě statku x a země B ve výrobě statku y . Jinými slovy země A realizuje absolutní výhodu ve výrobě mobilních telefonů a země B v produkci motorek. Podle principu absolutních výhod by se země A měla specializovat na výrobu mobilních telefonů a země B na výrobu motorek. Tabulka 14.2 ukazuje, že pokud země A přestane vyrábět motorky a soustředí uvolněnou polovinu zdrojů na výrobu mobilních telefonů, v podmínkách konstantních výnosů z rozsahu bude produkovat výstup $Y = 100x$ v našem zjednodušeném modelu. Země B bude po specializaci na výrobu motorek produkovat výstup $Y = 12y$. Celkový výstup obou zemí se po specializaci zvýšil na $Y_{(A+B)} = 100x + 12y$.

Tabulka 14.2 – Výstupy zemí v produkci statků po specializaci

Ukazatel	statek x	statek y
	<i>mobilní telefony</i>	<i>motorky</i>
Země A	100	0
Země B	0	12

Země A bude nyní nabízet zemi B mobilní telefony a bude požadovat motorky. Země B bude nabízet motorky a za ně bude požadovat mobilní telefony. Pokud je poptávka po zboží x jedné země vyjádřena nabídkou zboží y , jedná se o tzv. **reciproční poptávky**. Nevíme přesně, jak proběhnou mezinárodní směnné transakce, ale můžeme říci, že výstup obou zemí se po specializaci zvýšil, tudíž se zvýšil $HDP_{(A+B)}$ a zvýšila se i spotřeba domácností. Zvýšení spotřebních možností a celkové zvýšení užiteků znamenají tzv. **přínosy z mezinárodního obchodu („gains of trade“)**.

B. Teorie komparativních výhod

Za autora komparativních (poměrných, relativních) výhod je považován představitel Klasické školy politické ekonomie *D. Ricardo (1772 – 1823)*. Podle Ricarda je mezinárodní obchod výhodný, i když jedna ze zemí je výkonnější (má vyšší produktivitu) ve výrobě všech komodit než ostatní země. Budeme uvažovat model 4 zemí. Jak ukazuje tabulka 14.3, země A je nejvyspělejší a realizuje absolutní výhodu v produkci počítačů i hodinek (x a y). Její výstup můžeme zapsat v podobě $Y = 10x + 6y$. Výstup méně vyspělých zemí B, C a D je stejný a pro každou zemi platí $Y = 2x + 3y$. Můžeme si všimnout, že země B, C, D zaostávají více ve výrobě počítačů než v produkci hodinek.

Tabulka 14.3 – Výstupy zemí v produkci statků před specializací

Ukazatel	statek x	statek y
	<i>počítače</i>	<i>hodinky</i>
Země A	10	6
Země B	2	3
Země C	2	3
Země D	2	3

Celkový výstup všech zemí je $Y = 16x + 15y$. Podle principu absolutních výhod by specializace nenastala. Oproti tomu, princip komparativních výhod umožňuje rozvoj mezinárodního obchodu mezi zeměmi s různou úrovní vyspělosti. Je třeba seřadit výroby méně vyspělých zemí (zemí B, C a D) od relativně nejefektivnějších až po relativně nejméně efektivní. Je třeba zjistit, jaký je poměr výstupu statků země A k výstupu ostatních zemí B, C a D. Při výrobě počítačů je to poměr 10 : 2 a při produkci hodinek poměr 6 : 3. Vychází nám čísla 5 a 2. To znamená, že země A je 5krát efektivnější (produktivnější) při výrobě počítačů a 2krát efektivnější (produktivnější) při výrobě hodinek. Podle principu komparativních výhod se bude země specializovat na výrobu toho statku, při kterém je **poměrně (komparativně) nejvíce efektivní** – kde má **komparativní výhodu**. Země A má komparativní výhodu při

výrobě statku x. Země A bude vyvážet statek x a dovážet statek y ze zemí B, C a D. Země B, C a D budou vyrábět statek y a dovážet statek x ze země A.

Tabulka 14.4 Výstupy zemí v produkci statků po specializaci

Ukazatel	statek x	statek y
	<i>počítače</i>	<i>hodinky</i>
Země A	20	0
Země B	0	6
Země C	0	6
Země D	0	6

Jak je vidět z tabulky 14.4, po specializaci a za předpokladu konstantních výnosů z rozsahu země A nyní vyrábí 20x a země B, C, D vyrábí každá 6y. Celkový výstup se zvýšil, z $Y = 16x + 15y$ na $Y = 20x + 18y$. Princip komparativních výhod dokazuje, že všechny země budou mít prospěch a že výnosy výrobních faktorů se na základě mezinárodního obchodu a jeho vlivu na růst celkové výroby a spotřeby zvýší.

Alternativně je možno komparativní výhodu vyjádřit pomocí **nákladů příležitosti**. Komparativní výhoda je soustředěna v daném odvětví v té zemi, kde jsou nejnižší náklady příležitosti.

C. Dynamizace komparativních výhod

Dosud jsme v modelech předpokládali konstantní výnosy z rozsahu. Náklady na rozšíření produkce však mohou klesat, což vede ke změně komparativní výhody. Důvody mohou být následující:

- **úspory z rozsahu** neboli výhody z velkovýroby, kdy s rostoucím objemem produkce určitého výrobce klesají průměrné náklady (např. díky slevám při velkých odběrech surovin nebo výhodnému úvěru);
- **získané zkušenosti a dovednosti** umožňující, aby se výrobní faktory staly produktivnějšími (dochází k technologickému pokroku), a to při libovolném množství výroby;
- **šíření technologií ve světě**, kdy počáteční komparativní výhoda, založená na technologickém pokroku, je oslabována šířením daného výrobku ve světě; technicky dokonalejší výrobní zařízení včetně příslušných výrobních postupů získávají další země, disponující levnou pracovní silou, a vyspělejší země produkují nové výrobky a vyvíjejí zase o něco dokonalejší technologie.

Naplňování principu komparativní výhody může v reálných ekonomikách narazit na bariéry, jako jsou protekcionistická opatření (dovozní kvóty, cla, omezená mobilita kapitálu a práce aj.).

14.3 Mezinárodní pohyb kapitálu

Pod pojmem mezinárodní pohyb kapitálu chápeme *změnu pohledávek a závazků subjektů dané ekonomiky (rezidentů) vůči zahraničí*. Mezinárodní pohyb kapitálu je zachycen v *platební bilanci* státu. Obsahuje platby za dodávky výrobků a služeb, za služby výrobních faktorů, má také podobu transferových plateb a intervenčních operací centrální banky při regulaci měnových kurzů, dále zachycuje držbu krátkodobého a dlouhodobého kapitálu. Krátkodobý kapitál obsahuje aktiva s krátkodobou splatností, obvykle do 1 roku, a tzv. „horký kapitál“ – ten představují arbitrážní a spekulativní obchodní operace. Arbitráže jsou bezrizikové a využívají rozdílů měnových kurzů (cen dané měny mezi trhy k dosažení zisku). Spekulativní operace znamenají nákupy měn s krátkodobým očekáváním na růst jejich hodnoty a následný zisk (pokud si koupíme euro a bude apreciovat neboli posilovat, po výměně získáme více korun). Spekulace jsou rizikové, neboť neznáme přesný měnový kurz v budoucnu. Dlouhodobý kapitál reprezentují dlouhodobé úvěry nebo FDI (*Foreign Direct Investment – Přímé zahraniční investice*). Přímé zahraniční investice jsou investice do jiné země za účelem získání podílu na kmenových akcích a rozhodovacích pravomocích. Zde má investor zájem o zahraniční společnost a chce se podílet na jejím řízení (investorův vlastnický podíl na společnosti je větší než 10 %). FDI mohou zahrnovat daňové úlevy nebo přímé dotace ze státního rozpočtu.

Veličiny ovlivňující mezinárodní pohyb kapitálu jsou zejména *očekávaná výnosnost finančních aktiv*, jejich *likvidita* a *rizikovitost*. Dále také očekávaná změna měnového kurzu, očekávaná míra inflace, zdanění výnosů, transakční náklady na nákup finančních aktiv, ekonomické a politické změny.

14.4 Platební bilance státu

Platební bilance (PB) zachycuje všechny transakce subjektů dané ekonomiky (rezidentů) se zahraničím. Jedná se o mezinárodní pohyb statků a služeb, důchodů, transferů v mezinárodní sféře, dlouhodobého a krátkodobého kapitálu a devizových rezerv.

Rozlišujeme horizontální a vertikální strukturu platební bilance.

Horizontální struktura se skládá z jednotlivých účtů platební bilance. Nejrozšířenější mezi státy je postup podle metodiky Mezinárodního měnového fondu (MMF, IMF). Platební bilance je rozčleněna do 5 částí:

- **běžný účet**, který se skládá z vývozu a dovoz výrobků (*obchodní bilance*) a služeb (doprava, pojištění, cestovní ruch, licence, patenty, stavební práce atd.). Bilance výrobků a bilance služeb se označuje jako *bilance výkonů*. Běžný účet dále obsahuje *důchody výrobních faktorů* a *transferové platby*, které nevedou ke vzniku zahraničních pohledávek nebo závazků (sociální dávky, dary, příspěvky mezinárodním organizacím, hospodářská pomoc atd.);
- **kapitálový účet**, jenž zachycuje kapitálové transfery. V platební bilanci ČR sem patří např. transfery ve vztahu k rozpočtu EU nebo obchody s emisními povolenkami;
- **finanční účet**, který dává přehled o vývoji pohledávek a závazků rezidentů ekonomiky vůči zahraničí. Podle metodiky MMF je rozčleněn na přímé investice (v zahraničí a zahraniční v tuzemsku), portfoliové investice, finanční deriváty a ostatní investice (krátkodobé a dlouhodobé, soukromé a vládní);
- **chyby a opomenutí, kurzové rozdíly** tvoří další bod platební bilance. Odráží skutečnost, že všechny transakce nejsou řádně podchyceny. V některých případech se provádí odhad, do evidence nejsou zahrnuty nelegální transakce nebo se údaje zjišťují z různých zdrojů a vznikají nepřesnosti. Tato položka vyrovnává kreditní a debetní součty;
- **změna devizových rezerv (měnový účet)**, představuje součet sald předchozích 4 položek a má opačné znaménko (záporné znaménko znamená nárůst devizových rezerv a kladné jejich pokles).

Strukturu platební bilance ČR zachycuje tabulka 14.5. Tato struktura je sestavena podle 5. vydání *Příručky k sestavení platební bilance* v rámci metodiky Mezinárodního měnového fondu z roku 1993. Platební bilanci ČR lze vyhledat na stránkách České národní banky (<http://www.cnb.cz>, v sekci *Statistika – Statistika platební bilance*). Vykazuje se měsíční, čtvrtletní a roční statistika platební bilance.

Tabulka 14.5 – Struktura platební bilance ČR

I Běžný účet – obchodní bilance (vývoz a dovoz), bilance služeb, bilance výnosů (náhrady zaměstnancům, investiční výnosy), běžné převody
II Kapitálový účet – příjmy a výdaje
III Finanční účet
1. Přímé investice – v zahraničí, zahraniční v tuzemsku
2. Portfoliové investice – majetkové cenné papíry a účasti, dluhové cenné papíry, dluhopisy a směnky, nástroje peněžního trhu
3. Finanční deriváty
4. Ostatní investice – ČNB, vláda, měnové finanční investice, ostatní sektory
IV Saldo chyb a opomenutí, kurzové rozdíly
V Změna devizových rezerv (– znamená nárůst)

Formálně upraveno a čerpáno ze zdroje:

<http://www.cnb.cz/cs/statistika/platebni_bilance_stat/platebni_bilance/index.html>.

Platební bilanci České republiky nalezneme na internetových stránkách České národní banky (ČNB). Dostupné na WWW: <<http://www.cnb.cz>>, Statistika - Statistika platební bilance.

Vertikální struktura platební bilance odpovídá kreditnímu a debetnímu zápisu různých transakcí. Každá transakce je v platební bilanci zachycena 2x (podvojně účtování). Kreditní kolonky se znaménkem + jsou určeny pro export statků, příliv důchodů a transferů a import kapitálu (zvýšení závazků a snížení pohledávek). Debetní kolonky se znaménkem – jsou určeny pro import statků, odliv důchodů a transferů a export kapitálu (snížení závazků a zvýšení pohledávek). Pokud např. česká firma vyveze zboží v určité hodnotě, bude tato částka zachycena v běžném účtu platební bilance ČR v řádku export (kreditní zápis +) a ve finančním účtu (debetní zápis –), neboť se jedná o zvýšení pohledávek.

Vnější rovnováha ekonomiky se sleduje přes *rovnováhu platební bilance*. Platební bilance je v rovnováze tehdy, bude-li v rovnováze běžný a finanční (kapitálový) účet PB, nebo pokud deficit (přebytek) běžného účtu bude kompenzován přebytkem (deficitem) finančního účtu PB. Nerovnováha celkového salda platební bilance se promítá do změn devizových rezerv centrální banky a tyto změny budou působit na změnu měnových kurzů, následně budou ovlivněny další makroekonomické proměnné.

Zdroje literatury:

FRANK, R. H., BERNANKE, B. S. *Principles of Macro-economics*. 3rd Edition. NY: McGraw-Hill/Irwin, 2007. 561 p. ISBN 978-0-07-325594-1.

FUCHS, K., TULEJA, P. *Základy ekonomie*. 2. rozšířené vydání. Praha: Ekopress, 2005. 347 s. ISBN 80-86119-74-2.

HYNKOVÁ, V., NOVÝ, J. *Makroekonomie I – pro bakalářské studium, III. díl*. 1. vyd. Brno: Univerzita obrany, 2010. 75 s. ISBN 978-80-7231-734-9.

LIPSEY, R. G., CHRYSTAL, K. A. *Economics*. Tenth edition. Oxford, NY: Oxford University Press Inc., 2004. 699 p. ISBN 978-0-19-925-784-1.

MANKIW, G. N. *Principles of Economics*. 2nd edition. South-Western Educational Publishing, 2000. 888 p. 978-0030259517.

McCONNELL, C. R., BRUE, S. L. *Macroeconomics: Principles, Problems, and Policies*. 7th ed. McGraw-Hill, Irwin, 2007. 380 p. ISBN 978-0-07-110144-6.

SAMUELSON, P. A., NORDHAUS, W. D. *Economics*. 15th ed. McGraw-Hill, 1995. 1013 p. ISBN 0-07-054981-9.

SCHILLER, B. R. *Makroekonomie dnes*. Brno: Computer Press, 2004. 412 s. ISBN 80-251-0169-X.